

Makale Gönderim Tarihi: 18.07.2018 Makale Kabul Tarihi: 09.09.2018

Araştırma Makalesi

**İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN VAKF YAPILMAMASI GEREKEN YERLERE
DAİR GÖRÜŞLERİNİN KAYNAĞI: İBNÜ'L-ENBÂRÎ***

Ahmet GÖKDEMİR**

Öz

Makalede vakf yapılmaması gereken yerlerle ilgili *Fünûnu'l-efnân*'da mevcut bilgilerin kaynağı ele alınmıştır. Araştırmada öncelikle incelemeye konu olan müelliflerden İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) ile eserlerinden bahsedilmiştir. Makale kıraat ilmi sahasına yönelik bir araştırma olduğundan; müellifler ve teliflerinden bahsedilirken olabildiğince zikri geçen kişilerin söz konusu ilme dair birikimleri ile kitaplarının bu ilimle ilgili kısımları ön plana çıkarılmıştır. İncelemenin ikinci başlığında vakf-ibtidâ ilmi ile bu ilmin önemine değinilmiştir. Bu başlıkta ise ilgili terimlerin ifade ettiği anlamlar ile Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik önemi dile getirilmiştir. Üçüncü başlıkta İbnü'l-Cevzî'nin kitabında vakf yapılmaması gereken durumlara dair zikrettiği bölüm açığa çıkarılırken; konunun daha kolay anlaşılması açısından İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği bilgiler maddeler şeklinde belirtilmiştir. Makalenin son başlığında ise İbnü'l-Cevzî'nin bahsi geçen bölümü yazarken istifa etmiş olduğu kaynak zikredilip, iki eser arasında konunun işlenmesi açısından karşılaştırılma yapılmıştır.

Makalenin amacı İbnü'l-Cevzî'nin, kâfîlerin vakflarla ilgili yanışları hususunda tavsiye niteliğindeki görüşlerine değinmek suretiyle; bugün dahi yapılan hatalarla ilgili gerekli bilgileri zikretmektir.

Atıf: Gökdemir, Ahmet. "*İbnü'l-Cevzî'nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı: İbnü'l-Enbârî*". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23:2 (2018): 19-34.

* Bu makale, 2019 Temmuz'unda Bandırma 5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar kongresinde sunulan "İbnü'l-Cevzî'ye Göre Vakf Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar" isimli tebliğın konu, içerik ve elde edilen sonuçlar açısından değıştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Araştırmada hedeflenen diğer bir konu da İbnü'l-Cevzî'nin konuyla alakalı görüşlerinin kaynağını açığa çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Enbârî, *Fünûnu'l-Efnân*, Vakf-İbtidâ.

The Sources Of Ibn Al-Jawzî's Opinions For Places That Pausing Is Inappropriate In The Quran: Ibn Al-Anbârî

Abstract

In this article, it is dealt with the sources of the information about the places that pausing is inappropriate in quranic recitation which mentioned in a chapter of Ibn al-Jawzî's *Fünûnu'l-efnân*. In the study, principally Ibn al-Jawzî and Ibn al-Anbârî and their works which constitutes the subject of our research has been reviewed.

Since the article is a research in the field of Qiraah (Quranic Recital Science); while handling the biographies and works of the scholars, the prominence given to the parts related to the field, and their scholarly accumulation regarding this science is highlighted. In the second part of the study, it is referred to the significance of waqf-ibtida (punctuation) science and the importance of this discipline emphasised. In this title, the meaning of the related terms are given and their importance for understanding the Qur'an are represented.

In the third part, the chapter of the book of Ibn al-Jawzî regarding the situations and places which waqf (stop) is unpermitted in the quranic text has been unveiled and the info given therein itemized for better understanding. In the last part of the article, the source that Ibn al-Jawzî used when he wrote the aforementioned chapter has been cited and comparison made between two works for the purpose of a better exposition.

The aim of the article is to express the necessarily information regarding the faults made even today by referring to the advisory ideas of Ibn al-Jawzi about the mistakes made by qurra (Quran reciters) in terms of punctuation. Another aim of the study is to reveal the source of Ibn al-Jawzi's views on the subject.

Keywords: Quran, Qiraah, Ibn al-Jawzi, Ibn al-Anbari, *Fünunûn al-Efnân*, Quranic Punctuation.

Giriş

Vakf-ibtidâ, Türkçe'deki noktalama işaretleri gibi, Kur'ân kıraatinde anlamın doğru bir şekilde ortaya çıkması açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur. Şöyle ki vakf-ibtidâ, sözcükleri okuma esnasında onlara canlılık kazandırma, kelimeleri vurgulama ile cümle ortasında veya sonunda duraklama gibi değişik açılardan noktalama işaretleriyle benzerlik arz etmektedir. Örneğin nokta, nefes alma yerini gösteren durak işaretidir. Nokta sayesinde cümleler birbirine karıştırılmaz ve okuyucu nefes alıp dinlenme fırsatı edinir. Noktanın karşılığı vakftir. Zira vakf sayesinde nefes alınıp daha sonra okumaya devam edilir. Dolayısıyla vakf işaretleri, meal çalışmalarında da dikkate alınmalı; bu

bağlamda meallerde anlam verilirken vakfın durumuna bakılarak duruma göre nokta, virgül veya noktalı virgül kullanımına dikkat edilmelidir.¹

Vakf işaretlerinin Türkçe'deki noktalama işaretlerine benzerliği hususunda Muallim Naci'nin şu sözleri oldukça manidardır.

"Yeni Türk edebiyatında garp tesiri ile imlaya noktalama işaretlerinin kabulü istenildiği zaman bunun gerekliliğini izah edenler; secâvend denilen kıraate dair işaretlerle, ehemmiyetini münakaşalarında bir delil olarak kullanmışlardır."²

Bahsi geçen ilim dalı, kıraat eğitimi açısından son derece önemlidir. Çünkü kurrânın, vecihlerin cem'i hususunda âyet sonuna varmadan, durması söz konusudur. Dolayısıyla kıraat ilmiyle meşgul olanlar için vakf-ibtidâ ilmi son derece ehemmiyet arzeder.³ Bu yüzden kıraat âlimleri, talebelerini bu ilim hususunda teşvik etmişler, öyle ki bu ilme vakıf olmayan öğrencilerine icazet verilmemesini istemişlerdir.⁴

Vakf-ibtidânın bu derece önemli bir ilim olması sebebiyle, aynı zamanda kıraatçi bir kimliğe sahip İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân* adlı eserinde bu ilme dair genişçe bir kısım ayırmıştır. Onun vakf-ibtidâ ile ilgili değindiği hususlardan biri de vakfların doğru bir şekilde yapılması halidir. Aşağıda sırasıyla makalede bahsi geçen müellifler ve eserleri ile vakf-ibtidâ ile ilgili gerekli bilgilere yer verildikten sonra İbnü'l-Cevzî'nin konuyla alakalı ele aldığı hususlara değinilecek; makalenin son başlığında ise bu bilgilerin kaynağı dile getirilecektir.

1. Makaleye Konu olan Müellifler ve Eserleri

Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), İslâmî ilimlerin birçok alanında eserleriyle tanınan Hanbelî âlimidir. Dedesi Cafer el-Cevzî'ye nispetle İbnü'l-Cevzî diye bilinir. 510 (1116) yılında Bağdat'ta doğan İbnü'l-Cevzî, küçük yaşta babasını kaybetmiş, amcasının gözetiminde hayatını sürdürmüştür. Amcası tarafından ilim halkalarına dahil edilen İbnü'l-Cevzî, 80'den fazla âlimden ders almış, hocası İbnü'z-Zâgûnî'nin vefatının ardından onun yerine Mansûr Camii'nde vaaz ve irşad görevini

¹ Vakfların noktalama işaretleriyle benzerliklerine dair bk. Recep Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, ed-Dâni ve es-Secâvendî Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015, s. 165-169, 249.

² Muallim Naci, *Istulâhât-ı Edebiyye*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1307, s. 272.

³ Necati Tetik, *Kıraat İlminin Ta'limi IX. Hicrî Asra Kadar*, İşaret Yay., İstanbul, 1990, s. 110, 115.

⁴ Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî, en-*Neşr fi'l-kurâti'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ, el- Matbaatüt Ticâriyyeti'l-Kübrâ, ts., I, s. 225; Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Suyûtî, el-*İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, el-Hey'etül-Mısıriyyeti'l-Âmme, 1974, I, s. 283.

sürdürmüştür.⁵ Bir ara Vasit'a sürgün edilen İbnü'l-Cevzî'nin hayatı daha ziyade Bağdat'ta geçmiştir.⁶

Dinî ilimlerin diğer kısımlarında olduğu gibi kıraat alanıyla da ilgilenen İbnü'l-Cevzî, on kıraate dair eğitim almıştır.⁷ İbnü'l-Cevzî'nin kıraat ilmindeki hocaları Ebü'l-Fetih Abdülmelik b. Ebî Kâsım el-Kerühî (ö. 548/1153) ile Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed el Bağdâdî'dir (ö. 540/1145).⁸ O, kıraatleri *Zâdü'l-Mesîr* isimli tefsirinde yer yer ele almıştır. İbnü'l-Cevzî, eserinde kıraatleri zikrederken, on kıraatin dışına da çıkmıştır. O, *Zâdü'l-Mesîr*'de kıraatleri işlerken özellikle Arap lehçeleri, sarf ve nahiv kuralları, edatlar ile ses ve edâ keyfiyetleri açısından kıraat uygulamalarına değinmiştir.⁹ İbnü'l-Cevzî'nin tefsirinin haricinde kıraatleri ele aldığı *el-İşâre fi'l-kurâti'l-muhtârât* isimli telifi de vardır. Ancak bu eserin nüshasına ulaşılammıştır.¹⁰

Kur'ân'a ilgisi onu ezberlemek, tecvidi ve kıraatiyle ona yönelmekle başlayan İbnü'l-Cevzî; ulûmu'l-Kur'ân'la¹¹ ilgili eser kaleme alanların ilklerindedir. Onun konuyla alakalı eserinin ismi ise *Funûnu'l-efnân*'dır. Eserin, isminde ulûmu'l-Kur'ân ibaresinin

⁵ Kaynaklarda İbnü'l-Cevzî'nin vaaz kürsüsünde Kur'ân'ı baştan sona kadar tefsir ettiği dile getirilir. Bk. Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazâm fi târihi'l-ümem ve'l-mülük*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l Kütübî'l- 'İlmiyye, 1992, I, s. 17.

⁶ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn b. Ahmed İbn Hallikân, *Vefiyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbâs, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1900, III, s. 140; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Semerkand, İstanbul, 2014, II, s. 68-69; Yusuf Şevki Yavuz-Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, XX, s. 543.

⁷ Şemsüddîn Ebu Abdillâh ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risale, 1985, XXI, s. 372.

⁸ Ali Turgut, *İbnü'l Cevzî ve Tefsir Usûlündeki Yeri: Araştırma-Inceleme*, İstanbul, 1989, s. 10. İbnü'l-Cevzî'nin hocalarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Meşihâtü İbnü'l-Cevzî*, thk. Muhammed Mahfuz, Dâru'l-Ğarb, Beyrut, 1980, s. 79, 93, 120, 129, 132.

⁹ İbnü'l-Cevzî'nin tefsirinde kıraatleri ele alış şekilleriyle ilgili bk. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-Tefsîr*, Beyrut: Dâru'l Kütübî'l- 'İlmiyye, 2009; Büşra Özdemir, *İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 31-93.

¹⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, Dâru İhyâi't-Türasi'l- 'Arâbi, Beyrut, ts., I, s. 523; Abdülhamit Allüçî, *Müellefâtü İbnü'l-Cevzî*, Şirketü Dâru'l-Cumhûriyye, Bağdat, 1965, s. 222; Turgut, *İbnü'l-Cevzî ve Tefsir Usûlündeki Yeri*, s. 18

¹¹ Ulûmu'l-Kur'ân; tefsîr, kıraat, resm-i Osmânî, i'câzü'l-Kur'ân, esbâbü'n-nüzûl, nâsih-mensûh vs. Kur'ân'la alakası olan, ona dayanan ve ona hizmet eden ilimlere denir. Bir başka ifadeyle Kur'ân'la alakası olan bütün ilimlerdir. Konuyla ilgili bk. Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatü Isa'l-Bab, ts., I, s. 23; Ömer Çelik, Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri, *Kur'ân ve Tefsîr Araştırmaları Dergisi-III*, Ensâr Neşriyât, İstanbul, 2002, s. 48. Ulûmu'l-Kur'ân kavramıyla ilgili bilgi için bk. Salih Gedük, "Ulûmu'l-Kur'ân, Usûlü't-Tefsîr Kavramları ve Tefsirde Usûlün İmkânı Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri, 2015, Sayı: 39, s. 207-221. Klasik kaynaklarda Kur'ân ilimleri; ulûmu'l-Kur'ân, ulûmu't-tefsîr ve usûlü't-tefsîr kavramları ile dile getirilmiştir. Ulûmu'l-Kur'ân, ulûmu't-tefsîr kavramına nispetle daha geniş ve kapsamlıdır. Süleyman Karacelil, *Tefsîr Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 15-16.

geçtiği ilk sistematik kaynak olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Nitekim bahsi geçen eserin ardından ulûmu'l-Kur'ân terimi yerleşmiş ve bu kavram adı altında değinilecek ilimlerle alakalı bir anlayış gelişmiştir.¹² Eser, otuzu aşkın konu başlığı, ele aldığı hususlardaki çeşitlilik ve kendine özgü yöntemi açısından kendisine kadar yazılan kitapların en iyisi kabul edilir. Eser, Zerkeşî'nin *Burhân*'ı ile Suyûtî'nin *İtkân*'ında olduğu gibi kendisinden sonra ulûmu'l-Kur'ân'la alakalı birçok esere kaynaklık etmiştir. Eserin eleştirilen önemli bir özelliği Kur'ân ilimleriyle ilgili bazı konuların; içeriğinde, ya çok kısa bir biçimde yer bulması ya da konuyla alakalı birtakım hususların kitaba alınmaksızın ilgili telifine atıfla yetinilmesidir.¹³

Fünûnu'l-efnân'ın içerdiği konular, daha ziyade halku'l-Kur'ân, yedi harf, resmü'l-mushâf ve Kur'ân'ın bölümleri (âyet ve sûreler) gibi Kur'ân'la ilgili genel bilgilerle; nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih, vücûh ve nezâir ile garîbü'l-Kur'ân'da olduğu üzere ulûmu'l-Kur'ân'a dairdir. Eserin kıraat ilmiyle doğrudan alakalı olan kısımları ise yedi kıraat, resmü'l-mushaf ve vakf-ibtidâyla ilgili konulardır.¹⁴

Makaleye konu olan müelliflerden Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940); Arap dili, Kur'ân ilimleri ve hadis alanında önde gelen âlimlerdendir. İlmî çalışmalarını Bağdat'ta sürdürdüğü için Bağdâdî, babası Kâsım el-Enbârî'ye nispetle Enbârî nisbesiyle anılan Ebû Bekir Muhammed, küçük yaşta babasıyla Bağdat'a gidip burada Arap dili, lügat, nahiv, şiir, hadis, tefsir ve kıraate dair dersler almıştır. İbnü'l-Enbârî'nin kıraat ilmindeki hocası ise babasının amcası Ahmed b. Beşşâr el-Enbârî'dir. Birçok ilimde üstad olan İbnü'l-Enbârî, Hanbelî mezhebine mensup olup bir ara Abbâsî Halifesi Râzî-Billâh'ın (934-940) çocuklarının yetiştirilmesi görevini de üstlenmiştir.¹⁵

Hocaları arasında Sa'leb en-Nahvî (ö. 291/904), İdrîs b. Abdülkerîm (ö. 199/814), Hâkim et-Tirmizî (ö.?), el-Hasen b. el-Habbâb (ö. 301/914), Ebû Bekr b. Dureyd (ö. 321/933) gibi döneminin önde gelen âlimlerinin ismi geçmektedir. İbnü'l-Enbârî'nin talebelerinden meşhur olanları ise Ebü'l Kâsım ez-Zeccâcî (ö. 337/949-340/952), Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/950), Ebü'l-Hasen ed-Dârekutnî (ö. 385/995) ile İbn Haleveyh (ö. 370/980)'dir.¹⁶

¹² Abdülhamit Birışık, "Ulûmu'l-Kur'ân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, XLII, s. 134.

¹³ Abdülhamit Birışık, "İbnü'l-Cevzî/Tefsir İlmindeki Yeri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999; XX, s. 550-551.

¹⁴ Eserin içeriğiyle ilgili bilgi için bk. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasan Ziyâüddîn İtr, Dâru'l Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987.

¹⁵ Emin Işık, "İbnü'l-Enbârî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, XXI, s. 24.

¹⁶ İbnü'l-Enbârî ve eserleriyle alakalı geniş bilgi için bk. Kamran Abdullayev, *Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî'nin ez-Zâhir fî Meânî Kelimâti'n-Nâs Adlı Kitabındaki Sözlerin Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015, s. 31-39; Cemâlüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Yûsuf el-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Dâru'l Fikri'l-Arabî, Kahire, 1982, III, s. 202; Bayram Özdemir, *İbnü'l-Enbârî'nin Hayatı ve el-İnsâf Adlı Eserindeki Metodu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

İbnü'l-Enbârî'nin eserleri daha ziyade dil ve edebiyât ile Kur'ân ilimlerine dairdir. Onun kıraat ilmiyle alakalı eserleri; *Kitâbü îzâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle, Kitâbü'l-hâ'ât fi Kitâbillâh*,¹⁷ *Kitâbü'l-elifât*¹⁸ ile *Kitâbü mersûmi'l-hat*'tır.¹⁹

İbnü'l-Enbârî'nin *Kitâbü îzâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ* isimli eseri konuyla alakalı yazılmış eserlerden ilki ve kendisinden sonra vakf-ibtidâ ile ilgili yazılmış eserler için referans kaynağı olması açısından önemlidir. Eserle ilgili İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429), "bu sahada yazılmış ilk ve aynı zamanda en güzel eserdir" şeklindeki kelamıyla; İbn Mücâhid'in (ö. 324/936), "konuyla alakalı bir kitap yazmayı düşündüm. Ancak İbnü'l-Enbârî, geride yazılacak bir şey bırakmamış" sözü oldukça manidardır.²⁰ Eser mukaddime ve sûrelerdeki vakf-ibtidâ ile ilgili hususlar olmak üzere iki bölümden müteşekkildir. Bunlardan mukaddime kısmında; müellifin referans gösterdiği kıraat âlimlerine dair isnad zinciri, vakf yapılmasının sakıncalı olduğu durumlar, âyetlerdeki (ل) (و) lafzının durumları, fiillerin başlarında mevcut elifler, isimlerin başındaki elifler, kendilerinde hazfin söz konusu olduğu yâ-vâv ve elifler, isimlerin sonlarında bulunan elifler, Arapça'da ispatları caiz olmakla beraber hafz olunan yâ-vâv ve elifler, tâ ve hâlarda vakf durumları, (و) ve (ل)dan müteşekkil (ل) gibi sözcüklerde vakf durumları, tenvinlerde vakf yapılacağı esnada elife ibdâl durumları, kurrânın birtakım sözcüklerde vakfla alakalı tercihleri ile sûre bitiminden diğer sûreye geçişlerde vasla dair hususlar ele alınmıştır.²¹ Kitabın ikinci kısmında ise Fâtihâ sûresinden Tebbet'e kadar sırayla sûrelerde bulunan vakflarla ilgili meselelere değinilmiştir.²²

1. Vakf-İbtidâ İlmi ve Önemi

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007; Murat Kaya, *Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî ve el-Ezdâd fi'l Luğa Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007; Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü*, 97-123.

¹⁷ İbnü'l-Enbârî, "Kitâbü'l-hâ'ât fi Kitâbillâh", *Mecelletü'l-Belâğ*, nşr. Nevar Muhammed Hasan Ali Yasin, 1976, Sayı: 6/4.

¹⁸ İbnü'l-enbârî, "Kitâbü'l-elifât", *Ebhâsü'l-Yermûk*, Hz. Ali Tefvik Hamed, 1985, Sayı: 3/1, s. 7-43.

¹⁹ Eserlerle ilgili bilgi için bk. Işık, "İbnü'l-Enbârî", s. 24-26; Ayrıca *Kitâbü'r-reddi alâ men hâlefe Mushaf-ı Osmân, Kitâbü'l-müşkil fi meâni'l-Kur'ân, Kitâbü acâibi 'ülûmi'l-Kur'ân* adlı eserler de İbnü'l-Enbârî'ye nispet edilmektedir. Bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-vakfi ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, thk. Ahmed Mehdelî, Beyrut, 2010, s. 10; Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü*, s. 98-100.

²⁰ Işık, "İbnü'l-Enbârî", s. 25-26; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, Mektebet-ü İbn Teymiyye, ts., II, s. 231.

²¹ İlgili kısımlarla ilgili bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan, Mâtübâtü Mecmeil Lüğati'l-Arabiyye, Dimaşk, 1971, s. 1-474.

²² Eserin sûrelerdeki vakflarla ilgili kısmı için bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, s. I, 475-560; II, 563-992.

Kur'ân okuma esnasında lafız ve manayı gözetecek şekilde durup ardından okumaya başlamak anlamında kullanılan terime vakf ve ibtidâ denir.²³ (وقف) kökünden masdar olan vakf kelimesi; hapsedmek, men etmek, durmak, kaçınmak, kelimeyi kendinden sonrakinden ayırmak manalarına gelir.²⁴ Terim olarak ise okumaya tekrar başlamak için nefes alacak kadar sesi kesmeye ve durulması gereken yerlere denir. İbtidâ ise vakfın zıddı olup okumaya başlamak ve vakftan sonra tilavete başlama anlamına gelmektedir. Her iki terim bir arada tanımlanacak olursa Kur'ân tilavetinde hem lafız hem de anlamca uygun yerlerde durma işine vakf;²⁵ durduktan sonra başlamak için gerekli malumatları ve kuralları bildiren ilim dalına ise ibtidâ²⁶ denir. Vakf ve ibtidâ, bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Dolayısıyla bir yerde vakf mevcutsa bunun neticesinde ibtidâ da söz konusu olur. O yüzden vakf için hangi hususlara özen gerekirse ibtidâ için de aynı dikkati göstermek gerekir.²⁷

Anlam bütünlüğü olan yerde durup nefes alma manasına gelen "vakf" ile manaca bütünlüğe uygun yerlerden tekrar okuma anlamındaki "ibtidâ" kavramları; Kur'ân'ın manasının doğru anlaşılmasıyla doğrudan alakalı olması hasebiyle, Kur'ân'ın tefsiri ve hüküm istinbatı hususunda önemlidir.²⁸ Konuyla alakalı Kur'ân'ı en güzel şekilde okumanın vakf-ibtidâ ilminin bilinmesiyle mümkün olacağı dile getirilmiştir.²⁹ Zira

²³ Bu tabir aynı zamanda konuyla ilgili bilim dalı için de kullanılır. Abdurrahman Çetin, "Vakf ve İbtidâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, XLII, s. 461-463.

²⁴ Mahmud Halil Husarî, *Ahkâm-u Kurâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, 1995, s. 251; Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, h. 1414, III, s. 359; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, İFAV Yay., İstanbul, 1997, s. 135; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, ed. Ali Öge, Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, Konya, 2018, 229-238.

²⁵ Vakfla ilgili kullanılan terimlerden bir diğeri kat'dır. Ancak kat', daha ziyade tilâveti kesmek manasında kullanılmıştır. Bahsi geçen sözcüğün vakfın yerine kullanıldığı da olmuştur. İbnü'l-Cezerî, önceleri herhangi bir kayıt söz konusu değilse kat' kelimesinin daha ziyade vakf anlamında kullanıldığını; daha sonra ise bu kelimenin okumayı kesmek şeklinde anlaşıldığını dile getirir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 238-239. Fasıla da vakfla alakalı terimlerdenidir. Fasıla kavramı, durak işaretlerinin olmadığı Mushaflarda, Kur'ân okunurken durulması gereken yerleri belirtmek için yapılan düzenlemeler ve Kur'ân âyetlerinin birbirlerinden ayırmak için kullanılan son kelime manasında istimal edilmiştir. Abdurrahman Çetin- Tefvik Rüştü Topuzoğlu, "Fasıla", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, XII, s. 209; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yay., İstanbul, 2009, s. 62.

²⁶ İbtidâ ile ilgili diğer bir kavram da "istînâf"tır. İbtidânın, istînâftan farkı; ibtidâda, vakf sonrasında herhangi bir fasıla olmadan tilâvete devam edilmesidir. İstînâfta ise tilâvet sona erdirildikten sonra araya fasıla girdikten sonra başlamak söz konusudur. Bu iki kavramın önceleri birbirlerinin yerine kullanıldığı olmuştur. Ancak sonraları her iki kavram ifade ettikleri terimsel manada kullanılmıştır. Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü*, s. 58.

²⁷ Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü*, s. 57.

²⁸ Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü*, s. 51.

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 225; Suyûtî, *İtkân*, I, s. 283.

Kur'ân'ın i'câzının gösterilmesi, manasının doğru bir biçimde anlaşılabilmesi ve hükümlerin doğru bir şekilde tespiti vakf-ibtidâ sayesinde mümkündür.³⁰

Vakfların anlamla ilişkisini bir örnekle açıklayacak olursak Yâsîn sûresinin 76. âyetinde şöyle denilmektedir:

فَلَا يَخْزُنكَ قَوْلُهُمْ / إِنَّا نَعْمَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
 (Resûlüm!) O halde onların sözleri sakın seni üzmesin. Kuşkusuz biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz."

Şu hâlde فَا لَا يَخْزُنكَ قَوْلُهُمْ ifadesinde durulmayacak olursa "Biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliriz şeklindeki sözleri seni üzmesin" anlamı hasıl olur. Oysa âyetin doğru bir biçimde anlatım hali "Onların sözleri seni üzmesin. Biz onların açığa vurduklarını da içlerinde saklı tuttuklarını da biliriz" şeklindedir.³¹

2. İbnü'l-Cevzî'ye Göre Anlam Açısından Vakf Yapılması Uygun Olmayan Yerler:

İbnü'l-Cevzî, vakf-ibtidâ konusunda, daha ziyade vakf yapılması uygun olmayan yerleri belirtmiştir. Şöyle ki o, vakf çeşitleri ile (يا ايها) ifadesi ve mahzûf yâ (ي)lar üzerinde vakf yapılması konularına eserinde kısaca yer vermiş; buna mukabil vakf yapılması uygun olmayan yerler bahsini ise uzunca bir şekilde anlatmıştır. Bahsi geçen konuyu ele alırken de bir nevi maddeleme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla makalede İbnü'l-Cevzî'nin eserindeki mezkûr bölümünden bahsedilirken aynı usûl tercih edilmiştir. Ayrıca makalenin konusu gereği, zikri geçen bölüme dair bilgi verilirken, olabildiğince metne sadık kalınmaya çalışılmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin vakf yapılması uygun olmayan yerlere dair verdiği bilgiler aşağıdaki gibidir:

1) Muzaf ile muzafun ileyh arasında vakf yapılmaz. Örneğin (صبغة الله) ifadesinde (صبغة) ile (الله)³² kelimeleri arasında vakf yapılmaz.

2) Na't ile men'ut arasında vakf yapılmaz. Örneğin الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ifadesinde³³ رَبِّ الْعَالَمِينَ lafzında durulmaz. Çünkü رَبِّ الْعَالَمِينَ ifadesi onun sıfatıdır.

³⁰ Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü*, s. 66.

³¹ Vakfların anlam ilişkileriyle ilgili bk. İbrahim Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırılmadaki Etkisi (Uşmûni Bağlamında)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012; Nihat Temel, "Kıraatte Vakf- İbtida ve Anlama", *Tarihten Günümüze Kiraat İlmi*, DİB Yayınları, Ankara, 2015, s. 271-305; Veli Kayhan, "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2006, Sayı: 2, s. 293-336; Recep Koyuncu, "Vakf-İbtidâ'nın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, Konya, 2015, s. 163-187; Mehmet Kara, "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşım", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çanakkale, 2018, Sayı: 13, s. 55-79.

³² Bakara, 2/138.

³³ Fâtiha, 1/1.

3) Raf edenle raf olan arasında vakf yapılmaz. Örneğin قَالَ اللَّهُ إِنِّي مَرْزُقُهَا عَلَيْكُمْ قَالَ ile اللَّهُ sözcükleri arasında durulmaz.

4) Nasb edenle nasb olan arasında vakf yapılmaz. Ayıca وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ İYAK sözcüğünde vakf yapılmaz. Zira İYAK ifadesini nasb eden نَعْبُدُ fiilidir.

5) Cer edenle cer olan arasında vakf yapılmaz.

6) Tek'îd ile müekked; ayrıca anlamca birbirlerine bağlı kelimeler arasında vakf yapılmaz. Örneğin فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ âyetinde³⁶ الْمَلَائِكَةُ ifadesinde durulmaz. Çünkü كَلَّمَهُمْ أَجْمَعُونَ ifadeleri الْمَلَائِكَةُ sözcüğünün tekidleridir.

7)Atfedilenle kendisine atf olunan arasında durmak sakıncalıdır. Örneğin وَمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ آيETİNDE³⁷ السَّمَوَاتِ sözcüğünde vakf yapılmaz. Çünkü burada ikinci مَنْ kelimesi birincisi üzerine atfedilmiştir.

8) İnne (إِنَّ) ve kardeşleri ile ismi; ayrıca isimleriyle haberleri arasında vakf yapılmaz. Örneğin إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ İN ve إِبْرَاهِيمَ sözcüklerinde vakf yapılmaz. Ayrıca حَلِيمٌ sözcüğünde de vakf yapılmaz. Çünkü sonrasındaki (إِوَاه) kelimesi حَلِيمٌ sözcüğünün sıfatıdır.

9) Kâne (كَانَ), leyse (لَيْسَ), esbaha (أَصْبَحَ), lem yezel (لَمْ يَزَلْ) ve kardeşleri ile ismi; ayrıca ismi ve haberi arasında durulmaz. Mesela وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا İFadesinde³⁹ كَانَ ve اللَّهُ kelimelerinde vakf yapılmaz. Ayrıca غَفُورًا kelimesinde de durulmaz. Çünkü رَحِيمًا sözcüğü غَفُورًا kelimesinin sıfatıdır.

10) Zanne (ظَنَّ) ve kardeşleri ile ismi; ayrıca ismi ve haberi arasında durulmaz. Örneğin وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ İFadesinde⁴⁰ تَحْسَبَنَّ sözcüğünde durulmaz. Çünkü اللَّهُ lafzı onun ismidir. Burada غَافِلًا kelimesinde de vakf yapılmaz. Zira غَافِلًا kelimesi اللَّهُ lafzının haberidir.

11) Kat' ile maktû' ve istisnâ ile müstesnâ arasında durulmaz. Mesela وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا İFadesinde⁴¹ الدِّينُ sözcüğünde vakf yapılmaz. Çünkü وَاصِبًا kelimesi الدِّينُ lafzının maktû' minhidir. Yine إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ İN الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ آYETLERİNDE⁴² كَسِبُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ kısmında vakf yapılırsa tam bir vakıf yapılmış olmaz. Zira الدِّينُ كَسِبُوا İFadesi الْإِنْسَانَ sözcüğünün istisnası ve mensubudur.

³⁴ Mâide, 5/115.

³⁵ Fâtiha, 1/5.

³⁶ Hicr, 15/30.

³⁷ Hac, 22/18.

³⁸ Hûd, 11/75.

³⁹ Nisâ, 4/ 96.

⁴⁰ İbrâhim, 14/42.

⁴¹ Nahl, 16/52.

⁴² 'Asr, 103/2ve 3.

12) Tefsir ile müfesser; mütercim ile mütercem arasında durulmaz. Örneğin âyetinde⁴³ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا kelimesi sözcüğünün müfesseridir.

13) Ellezi (الذي), mâ (ما) ve men (من) ile sıaları; ayrıca sıla ile âmilleri arasında durulmaz. Mesela âyetteki قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ ifadesinde⁴⁴ الَّذِينَ sözcüğünde vakf yapılmaz. Çünkü يَظُنُّونَ kelimesi الَّذِينَ lafzının sılasıdır.

14) Fiil ile mastarı arasında durulmaz. (سئل سائل بعذاب واقع)⁴⁵

15) İstifham edatıyla kendisiyle ilgili soru sorulan arasında durulmaz. Örneğin âyetinde⁴⁶ كَيْفَ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا sözcüğünde durulmaz.

16) Ceza harfleriyle fiilleri arasında durulmaz. Ancak cevap cümlesinden sonra durulur. Örneğin âyetinde⁴⁷ وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ ve إِنَّ lafızlarından sonra durulursa yanlış olur. Şayet Nahl 16/114. âyetteki وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ ifadesindeki gibi cezanın cevabı önce gelirse وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ şeklindeki bir vakf yanlıştır.

17) Yemin ifadeleriyle yemin edilen şey arasında da vakf yapılmaz. Örneğin İN سَعَيْكُمْ لَسَيْئٌ وَالْبَلِّ إِذَا يُعْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى إِنْ سَعَيْكُمْ لَسَيْئٌ ifadesinde⁴⁸ İN سَعَيْكُمْ لَسَيْئٌ âyetinden önce vakf yapılırsa kelam tam olmaz.

18) Haysü (حَيْثُ) ile sonrasındaki kelime arasında durulmaz. Mesela وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ âyetinde⁴⁹ حَيْثُ sözcüğünde durulmaz. Çünkü bu kelime anlamca sonrasıyla irtibatlıdır.

19) Ahkâf 46/12. âyetindeki وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُحْرَانٌ هَذَا örneğindeki gibi ismi işaretler arasında durulmaz.

20) Âl-i İmrân 3/142. âyetindeki وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ ifadesinde vakf yapılmaz. Çünkü bu ifadenin sonrası kendisiyle mensuptur.

21) Cehd ile mechûd arasında vakf yapılmaz. Örneğin âyetin مَا كَسَبُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرٍ إِذَا أَفْتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ لِيُخْرِجُوا مِنْهَا مَاءً يَسِينُ ifadesinden sonra vakf yapılmaz.

22) Bakara 2/11. âyette bulunan لَمْ يَلْمِزْ أُمَّةٌ شَيْئًا مِنْهُمَا لِيَلْمُوا فَهُمَا كَانُوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَائِدِينَ كَانُوا يَلْمِزُوا لَمْ يَلْمِزْ أُمَّةٌ شَيْئًا مِنْهُمَا لِيَلْمُوا فَهُمَا كَانُوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَائِدِينَ كَانُوا يَلْمِزُوا ifadesindeki⁵¹ gibi ğayra manasında olan lâ ile sonrası arasında da vakf yapılmaz.

⁴³ Âl-i İmrân, 3/91.

⁴⁴ Bakara, 2/249.

⁴⁵ Meâric, 70/1.

⁴⁶ Meryem, 19/29.

⁴⁷ Ahzâb, 33/20.

⁴⁸ Leyl, 92/1.

⁴⁹ Bakara, 2/149.

⁵⁰ Mâide, 5/117.

⁵¹ Nûr, 24/35.

23) Bakara 2/2. âyetinde mevcut **ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ** ifadesindeki gibi tebrîe için olan lâ ile sonrası arasında durulmaz. Ayrıca A'râf 7/12. âyetteki gibi **(قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا أَنْتَ إِذْ أَمَرْتَهُ)** te'kid için olan lâ ile sonrası arasında durulmaz. Bunun yanı sıra öncesi ve sonrasına âmil olan lâ ile sonrası beyninde de durulmaz. Ancak Tevbe 9/39. âyetinde olduğu üzere **(إِلَّا تَتُوبُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا)** öncesi ve sonrasında âmil olan lâ ile devamındaki kelime zaruret söz konusu olduğunda durulur. Burada lâ (لَا)dan önce âmil olan (ن) mevcuttur.

24) Hikâye ile mahkî arasında durulmaz. Örneğin âyette bulunan **قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ** ifadesinde⁵² olduğu üzere **قَالَ اللَّهُ** lafzında vakf yapılmaz.

25) Âyette geçen **وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ** ifadesindeki⁵³ gibi gad (قد), sevf (سوف), lemmâ (لا), illâ (إلا) ve sümme (ثم) ile sonrası arasında durulmaz. Çünkü bunlar tek başlarına herhangi bir anlam ifade etmeyip sonralarıyla birlikte manaca bir bütünlük oluştururlar. Ayrıca ev (او), lâ (لا), bel (بل) ve lâkin (لكن) gibi atıf harfleriyle sonrası arasında durulmaz. Çünkü bu harfler öncesiyle sonrasını birbirine bağlarlar.

3. İbnü'l-Cevzî ile İbnü'l-Enbârî'nin Vakf yapılmasında Dikkat Çektiği Hususların Karşılaştırılması

Öncelikli olarak şunu belirtmek gerekir ki vakf-ibtida ile ilgilenen âlimler, kelimelerin birbirleriyle lafız ve mana açısından irtibatlarını gözeterek, vakfların durumlarıyla ilgili görüş belirtmişlerdir. Bu durum makaleye konu olan İbnü'l-Cevzî ve İbnü'l-Enbârî için de söz konusu olmuştur. Zira her iki âlim de gerek vakfların tanımlanması gerekse de vakflarla ilgili ince meselelerin ele alınmasında atıf, sıfat, bedel ve hal gibi kelimelerin i'rabları ve sözün tamamlanması vs. manayla alakalı hallerini gözetmişlerdir. Nitekim bahsi geçen konuyla alakalı durumlara bir önceki başlıkta yer verilmiştir. Her ne kadar bu kısmın başlığı "İbnü'l-Cevzî'ye göre vakf yapılması uygun olmayan durumlar" olsa da İbnü'l-Enbârî'nin konuya dair görüşleri de hemen hemen aynıdır. Şöyle ki İbnü'l-Cevzî'nin konuyla alakalı ara başlıkları ve örnekleri dikkatle incelendiğinde görülecektir ki İbnü'l-Enbârî'nin söz konusu meseleyle alakalı ele aldığı ara başlıklar ve verdiği örneklerle benzerlik göstermektedir.

Öncelikli olarak şunu belirtmek gerekir ki İbnü'l-Cevzî, ilim adamına yakışanı yaparak eserinde söz konusu başlığı ele alırken konuya giriş yapmadan önce bu hususta İbnü'l-Enbârî'den istifade ettiğini dile getirerek kendisine kadarki icazet zincirini zikretmiştir. Yani modern zamanlarda bile devamlı surette dikkat çekilen ve tam olarak üstesinden gelinemeyen intihal eylemini yapmamış; konuyu ele alırken başta kaynağını

⁵² Mâide, 5/119.

⁵³ En'âm, 6/ 67.

belirtmiştir.⁵⁴ Burada İbnü'l-Cevzî'nin konuyu ele almasıyla ilgili değinilmesi gereken bir diğer özelliği de İbnü'l-Enbârî'den istifade edip bunu dile getirme hassasiyetini göstermiş olmasıdır. Ayrıca o, kendisinin konuyla alakalı örnekler kısmını birebir alıntılama misalleri kendi üslubuyla bir nevi özetlemiştir. Örneğin İbnü'l-Enbârî, sıfatlarla ilgili sözcüklerde vakf hususunda Fâtihâ 2. âyet, Bakara 2, 3, 5, 26 ve 27. âyetler ile İbrâhim sûresi 1 ve 2. âyetlerden örnekler vererek konuyu zenginleştirme cihetine giderken;⁵⁵ İbnü'l-Cevzî ise Fâtihâ sûresi 2. âyetteki misali vermekle yetinmiştir.⁵⁶ İbnü'l-Cevzî'nin konuyu ele alırken İbnü'l-Enbârî'den farklı olduğu bir diğer nokta; İbnü'l-Enbârî'nin, örnekler bahsinde konuyla ilgili zikrettiği şiirsel ifadelerle,⁵⁷ Arap dilinden misallere⁵⁸ ve âlimlerin konuyla alakalı görüşlerine⁵⁹ eserinde yer vermemiştir. Başka bir deyişle İbnü'l-Cevzî, bir nevi konuyla ilgili örnekler kısmını ihtisar yolunu tercih etmiştir. Aynı durum yukarıdaki başlıkta zikredilen maddelerden her birini açıklama sadedinde verilen misaller için de söz konusudur. Müelliflerin konuyu işlemeleriyle alakalı bir diğer farklılık da İbnü'l-Enbârî'nin konuyu eserinin mukaddime kısmında,⁶⁰ İbnü'l-Cevzî'nin de vakf-ibtidâ başlığı altında ele almalarıdır.⁶¹

Sonuç

Makalede İbnü'l-Cevzî ile İbnü'l-Enbârî'nin vakf yapılmaması gereken durumlarla ilgili fikirleri ele alınmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin araştırmaya konu olan eseri *Fünûnu'l-efnân*'ın, isminde ulûmu'l-Kur'ân ifadesinin geçtiği ilk tefsir usûlü eseri olması ve kendisinden sonraki ulûmu'l-Kur'ân'lara kaynaklık teşkil etmesi açısından; İbnü'l-Enbârî'nin *Kitâbü İzâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ* isimli eseri de vakf-ibtidâyla ilgili yazılmış eserlerden ilki olup daha sonra konuyla alakalı yazılmış eserler için referans kaynağı olması bakımından önemlidir.

Araştırmada ele alınan konunun kıraat ilminin önemli dallarından vakf-ibtidâ ile alakalı olması, konuyla ilgili verilen bilgilerin günümüzde de güncelliğini koruması ve bu bilgilerin Kur'ân okunması esnasında gözetilmesi gerekliliği; araştırmanın önemini göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki İbnü'l-Cevzî ile İbnü'l-Enbârî'nin vakflarla ilgili dikkat çektiği hususlara günümüzde de yer yer riayet edilmemekte; kârifler, tilâvet esnasında zikri geçen müelliflerin vakflarla ilgili dikkat çektiği yanlışlara düşebilmektedir.

⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân*, s. 353-355.

⁵⁵ İbnü'l-Enbârî, *İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, s. 119-120.

⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân*, s. 359.

⁵⁷ İbnü'l-Enbârî, *İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, s. 128.

⁵⁸ İbnü'l-Enbârî, *İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, s. 132.

⁵⁹ İbnü'l-Enbârî, *İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, s. 135, 142.

⁶⁰ İbnü'l-Enbârî, *İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, s. 116.

⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân*, s. 353. İlgili bölümler için bk. İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân*, s. 353-367; İbnü'l-Enbârî, *İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, s. 116-145.

Dolayısıyla makalenin bu meseleyi gündeme getirmesi genelde kıraat ilmi özelde de vakf-ibtidâ ilmi açısından son derece öneme haizdir.

Makalede incelemeye tabi tutulan konunun bir başka önemli yönü araştırmada ele alınan başlıkların Kur'ân'ın anlamının gözetilerek okunması bakımından elzem olmasıdır. Çünkü İbnü'l-Enbârî'nin deyimiyle Kur'ân'ın i'câzının ortaya konması, manasının doğru bir şekilde açığa çıkarılması ve ondan hüküm istinbâtında isabetli görüşlere varılması için gerekli olan ilimlerden biri de vakf-ibtidâ ildir. İncelemede de bahsi geçen müelliflerin doğru bir şekilde vakf yapmak; dolayısıyla Kur'ân'ın doğru bir biçimde anlaşılmasını sağlamak için vakflarla ilgili riayet edilmesi gereken hususlara dair görüşlerine değinilmiştir.

Makalede açığa çıkarılan konulardan bir diğeri İbnü'l-Cevzî'nin vakflarda dikkat edilmesi gereken hususlar bölümünde ele aldığı konuların kaynağıdır. İlgili eserin makalenin konusuyla alakalı bölümü dikkatlice incelendiğinde, İbnü'l-Cevzî ile İbnü'l-Enbârî'nin konuyu ele alış şeklinin benzerliği ortaya çıkacaktır. Aslında İbnü'l-Cevzî, intihale düşmeme adına ders niteliğinde çok güzel bir davranışta bulunarak; eserin konuyla alakalı kısmının baş tarafında görüşlerinin kaynağının İbnü'l-Enbârî olduğunu isnâd zinciriyle dile getirmiştir. Yani bir başkasından edindiği fikirleri kendisine aitmiş gibi göstermemiştir. Ancak İbnü'l-Cevzî bunu yaparken herhangi bir eser adı zikretmemiştir. Bu makalede açığa çıkarılan hususlardan biri de makalede herhangi bir eser zikredilmeksizin verilen hususların kaynağının İbnü'l-Enbârî'nin *Kitâbü izâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ* adlı eserinin olmasıdır. Araştırmada ortaya çıkarılan konulardan bir diğeri de İbnü'l-Cevzî'nin vakflarla alakalı dikkat edilmesi gereken meseleler bahsinin teori kısmını neredeyse birebir denilecek şekilde almasına rağmen; vakf yapılmaması gereken durumlarla ilgili örnekler kısmında ise İbnü'l-Enbârî'den direkt olarak almayı bir nevi ihtisâr yolunu tercih etmiş olmasıdır. Konuyla ilgili açığa çıkarılan bir diğere sonuç da müelliflerin konuyu aynı başlık altında dile getirmemiş olmalarıdır. Nitekim İbnü'l-Enbârî, konuyu mukaddime kısmında zikrederken İbnü'l-Cevzî ise vakf-ibtidâ başlığı altında konuya yer vermiştir.

Özetle söylemek gerekirse bahsi geçen müelliflerin konuyu ele almasında genelde benzerlik söz konusu olsa da ilgili bölümlerde birtakım değişiklikler göz çarpmaktadır. Makalede dile getirilen bu farklılıklar; konunun başlığı, ele alındığı kısım ve örneklerin ele alınışında kendini göstermektedir.

Kaynakça

- Abdullayev, Kamran, *Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsum el-Enbârî'nin ez-Zâhîr fî Meânî Kelimâti'n-Nâs Adlı Kitabındaki Sözlere Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- Allûçî, Abdülhamid, *Müellefâtü İbnü'l-Cevzî*, Şirketü Dâru'l-Cumhûriyye, Bağdat, 1965.

- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arâbi, Beyrut, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Semerkand, İstanbul, 2014.
- Birişik, Abdülhamit, "İbnü'l-Cevzi/Tefsir Ilmindeki Yeri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, XX, s. 550-551.
- Birişik, Abdülhamit, "Ulûmu'l-Kur'ân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, XLII, s. 132-135.
- Çelik, Ömer, *Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri, Kur'ân ve Tefsîr Araştırmaları Dergisi-III*, Ensâr Neşriyât, İstanbul, 2002, s. 47-87.
- Çetin, Abdurrahman, "Vakf ve İbtida", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, XLII, s. 461-463.
- Çetin, Abdurrahman- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, "Fasıla", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, XII, s. 209-210.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yay., İstanbul, 2009.
- Fırat, Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, ed. Ali Öge, Haciveyizade İlim ve Kültür Vakfı, Konya, 2018.
- Gedük, Salih, "Ulûmu'l-Kur'ân, Usûlü't-Tefsîr Kavramları ve Tefsîrde Usûlün İmkânı Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri, 2015, Sayı: 39, s. 207-221.
- Husarî, Mahmud Halil, *Ahkâm-u Kurâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, 1995.
- Işık, Emin, "İbnü'l-Enbârî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, XXI, s. 24-26.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn b. Ahmed, *Vefiyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsan Abbâs, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1900.
- İbn Manzûr, Muhammed, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, h. 1414.
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec, *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasan Ziyâüddîn İtr, Dâru'l Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987.
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân, *Meşihâtü İbnü'l-Cevzi*, thk. Muhammed Mahfuz, Dâru'l-Ğarb, Beyrut, 1980.
- İbnü'l-Cevzi, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec, *el-Muntazâm fî târihi'l-ümem ve'l-mülük*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-Tefsîr*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed, *en-Neşr fî'l-kurâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ, el- Matbaatüt Ticâriyyeti'l-Kübrâ, ts.
- İbnü'l-Enbârî, "Kitâbü'l-elifât", *Ebhâsü'l-Yermûk*, hz. Ali Tefvik Hamed, 1985, Sayı: 3/1, s. 7-43.

- İbnü'l-Enbârî, "Kitâbü'l-hâ'ât fi Kitâbillâh", *Mecelletü'l-Belâğ*, nşr. Nevar Muhammed Hasan Ali Yasin, 1976, Sayı: 6/4.
- İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-vakf ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, thk. Ahmed Mehdelî, Beyrut, 2010.
- İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-vakf ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan, Mâtübâtü Mecmeil Lüğati'l-Arabiyye, Dımaşk, 1971.
- Kara, Mehmet, "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşım", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çanakkale, 2018, Sayı: 13, s. 55-79.
- Karacelil, Süleyman, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Kaya, Murat, *Ebü Bekr İbnü'l-Enbârî ve el-Ezdâd fi'l Luğa Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Kayhan, Veli, "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2006, Sayı: 2, s. 293-336.
- Kıftî, Cemâlüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Yûsuf, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Dârul Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1982, III.
- Koyuncu, Recep, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nun Rolü (İbnü'l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî Örneği)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- Koyuncu, Recep, "Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, Konya, 2015, s. 163-187.
- Naci, Muallim, *Istılâhât-ı Edebiyye*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1307.
- Özdemir, Bayram, *İbnü'l-Enbârî'nin Hayatı ve el-İnsâf Adlı Eserindeki Metodu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Özdemir, Büşra, *İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, el-Hey'etül Mısıriyyeti'l-Âmme, 1974.
- Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, İFAV Yay., İstanbul, 1997.
- Temel, Nihat, "Kıraatte Vakf- İbtida ve Anlama", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi*, DİB Yayınları, Ankara, 2015.
- Tetik, İbrahim, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.
- Tetik, Necati, *Kıraat İlminin Ta'limi IX. Hicrî Asra Kadar*, İşaret Yay., İstanbul, 1990.
- Turgut, Ali, *İbnü'l Cevzî ve Tefsir Usûlündeki Yeri: Araştırma-İnceleme*, İstanbul, 1989.

-
- Yavuz, Yusuf Şevki - Avcı, Casim "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, XX, s. 543-549.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdillâh, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risale, 1985.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-'irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatü Isa'l-Bab, ts.